

عوامل مؤثر در ترویج فرهنگ ایثار

فاطمه باقری^۱

چکیده

ایثار به عنوان یکی از مهمترین ارزش ها و فضیلت های اخلاقی در اسلام به شمار می رود. ایثار در منابع لغوی به معنای برگزیدن، برتری و گرمی داشتن دیگری بر خود است و در منابع اصطلاحی به معنای مقدم داشتن دیگری بر خود در ساندن منفعت و دفع زیان نسبت به چیزی که خود بدان نیازمند است. عوامل زیادی در ترویج فرهنگ ایثار مؤثر است برای نمونه عوامل فردی، خانوادگی و اجتماعی. عوامل فردی که در ترویج این فرهنگ مؤثر است مانند، ایمان، صبر، روزه، اعتقاد به ولایت فقیه، آگاهی مسئولیت پذیری. عوامل خانوادگی مثل تربیت و آموزش و روابط والدین با فرزندان در تقویت و ترویج این فرهنگ مؤثر است. عوامل اجتماعی شامل مسجد، رسانه جمعی، مراکز آموزشی و فرهنگی، انفاق، دفاع مقدس و دیدار از خانواده شهدا و ایثارگران. این عوامل و بسیاری از عوامل دیگر می توانند فرهنگ ایثار را ترویج و گسترش دهند. یکی از راهکارهایی که در زمان حاضر توسط مقام معظم رهبری، درباره سیاست های کلی نظام در امور ترویج و تحکیم فرهنگ ایثار و جهاد و ساماندهی امور ایثارگران بیان شده است می تواند در این زمینه راهگشا باشد.

کلید واژه ها: ایثار، فرهنگ، خانواده، اجتماع، رسانه.

^۱ - سطح دو، حوزه علمیه الزهرا شیراز، شماره تماس ۰۹۱۷۹۸۶۶۵۲۸، دی ماه ۱۳۹۹

۱- مقدمه

ایثار در اسلام به عنوان یکی از ارزش ها و فضیلت های بزرگ اخلاقی است که به معنای مقدم کردن و برگزیدن دیگری بر خود است. مراتب ایثار به صورت جانی و مالی یا فردی و اجتماعی است و دارای جایگاه مهمی در قرآن و روایات است. خداوند در قرآن کریم می فرماید: الذین آمنوا و هاجروا و جاهدوا فی سبیل الله باموالهم و انفسهم اعظم درجه عند الله و اولئک هم الفائزون^۱. آنان که ایمان آوردند و هجرت کردند و با اموال و جان هایشان در راه خدا به جهاد برخاستند، منزلتشان در پیشگاه خدا بزرگتر و برتر است و فقط اینانند که کامیابند.

بر اساس روایات، برترین مرحله احسان و ایمان، ایثار است. گذشتن از جان و مال برای هر کسی آسان و میسر نیست چه بسا کسانی که به دلیل بخل، حرص، ترس از به خطر افتادن جانشان و دنیا طلبی حاضر به ایثار نیستند. این گونه افراد در پی منافع مادی و دنیوی خویش هستند و بالعکس در مقابل این گروه کسانی هستند که به دنبال منافع حقیقی و معنوی هستند زیرا می دانند که وعده خداوند حق است و خلف وعده نمی کند، آنها جان و مال فانی دنیوی را در راه خدا فدا می کنند تا سعادت و کمال ابدی را به دست آورند. اگر ایثار و از خودگذشتگی عده ای نباشد، فرد و جامعه دچار معضلات بزرگی می شوند و امکان پیشرفت وجود نخواهد داشت. همان گونه که اولیای الهی و امامان از جان و مال خود گذشتند تا مردم را هدایت کنند، در نتیجه فرهنگ ایثار و از خود گذشتگی باید در جامعه رواج یابد. در جامعه کنونی که به سمت پیشرفت و اقتصاد نوین در حال پیشرفت است، شاید باعث شود که اهمیت این موضوع کمتر شده یا به فراموشی سپرده شود در نتیجه باید تدابیری اندیشیده شود تا ایثار و ایثارگری در جامعه ترویج یابد.

در منابع زیادی در مورد ایثار، مراتب ایثار و جایگاه آن در قرآن و روایات و ... مطالب زیادی آورده شده ولی درباره عوامل موثر در ترویج فرهنگ ایثار کتاب و مقالات کمی به این موضوع پرداخته اند و به صورت مستقل بررسی نشده است. در این تحقیق که روش آن به صورت کتابخانه ای مجازی بوده است سعی شده به صورت مستقل به این عوامل پرداخته شود. این تحقیق شامل چهار بخش است که در بخش اول مفهوم شناسی ایثار و فرهنگ و جایگاه ایثار در

^۱ - توبه (۹) آیه ۲۰

قرآن و روایات، در بخش دوم عوامل فردی، در بخش سوم عوامل خانوادگی، در بخش چهارم عوامل اجتماعی مؤثر در ترویج فرهنگ ایثار و در بخش پنجم نتیجه گیری و راهکار ها آورده شده است.

۲- مفهوم شناسی

۲-۱- مفهوم لغوی و اصطلاحی ایثار

ایثار در کتاب های لغوی به معنای دیگری را برگزیدن، اکرام کردن، گرامی داشتن^۱ و برتری دادن^۲ است. در منابع معنای اصطلاحی ایثار این گونه آمده است: ایثار به معنای مقدم داشتن دیگری بر خود در رساندن منفعت و دفع زیان، نسبت به چیزی که خود بدان نیازمند است. از این عنوان در باب هایی مانند حج، صدقات، اطعمه، و اشربه سخن رفته است.

حکم ایثار در اصل، امری مستحب است خواه در امور معنوی مانند مقدم داشتن مؤمنان بر خود در دعا و خواه در امور مادی مانند لباس یا غذای مورد نیاز خود به دیگران، لیکن در پاره ای از موارد، واجب و در برخی موارد حرام است.^۳

۲-۲- جایگاه ایثار در آیات و روایات

در قرآن کریم آیات متعددی درباره ایثار و از خود گذشتگی بیان شده است، برای نمونه در سوره بقره خداوند در مورد کسانی که اموال خود را در راه خدا انفاق می کنند، می فرماید: الَّذِينَ يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يَتَّبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنَا وَلَا أَذَى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ.^۴ کسانی که اموالشان را در راه خدا انفاق می کنند سپس منت و آزاری به دنبال انفاقشان نمی آورند برای آنان نزد پروردگارشان پاداشی شایسته است نه بیمی بر آنان است و نه اندوهگین می شوند.

در جایی دیگر خداوند در مورد کسانی که مهاجرت و جهاد کردند و از مال و جان خود گذشتند می فرماید: الَّذِينَ آمَنُوا وَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْظَمَ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَ أُولَئِكَ هُم

^۱ - حسین یوسف، افصاح فی فقه اللغة، ج ۱، ص ۳۱۹

^۲ - این منظور، لسان العرب، ج ۴، ص ۷

^۳ - هاشمی شاهرودی، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیه السلام، ج ۱، ص ۴۲۳

^۴ - بقره (۲)، ۲۶۲

الفائزون^۱. آنان که ایمان آوردند و هجرت کردند و با اموال و جان هایشان در را خدا به جهاد برخاستند، منزلتشان در پیشگاه خدا بزرگ تر و برتر است و فقط اینانند که کامیابند. سپس در مورد جایگاه آنها در آخرت می فرماید: بيشهرهم ربهم برحمة منه و رضوان و جنات لهم فيها نعيم مقيم^۲. پروردگارشان آنان را نزد خود به رحمت و خشنودی و بهشت هایی که برای آنان در آن ها نعمت هایی پایدار است، مژده می دهد.

براساس روایاتی که در بسیاری از منابع آمده ایثار به عنوان بلند مرتبه ترین کرم و برترین روش ها، بالاترین مرتبه ایمان، و ... معرفی شده است. امام علی علیه السلام می فرماید: الإیثار أعلى مراتب الکرم و أفضل الشمیم^۳. ایثار بلند مرتبه ترین درجات کرم و برترین روش هاست. الإیثار فضیله^۴. ایثار فضیلت است. الإیثار أشرف إحسان^۵. ایثار شریف ترین احسان است. الإیثار شیمه الأبرار^۶. ایثار روش نیکان است. الإیثار غاية الإحسان^۷. ایثار نهایت احسان است. الإیثار أعلى الايمان^۸. ایثار بالاترین مرتبه ایمان است.

۲-۳- مفهوم لغوی و اصطلاحی فرهنگ

در منابع، معنای لغوی فرهنگ این گونه آمده است: به معنای کشیدن، تعلیم و تربیت، دانش و ادب، کتاب لغت، مجموعه آداب و رسوم، مجموعه علوم، معارف و هنرهای یک قوم. فرهنگ از نظر اصطلاحی یعنی مجموعه برداشت ها، موضع گیری های فکری، هنر، ادبیات، فلسفه، آداب و سنن و رسوم و روابط حاکم اجتماعی است.

فرهنگ یعنی مجموعه تعلیم، تربیت، عقل، خرد، دانش، حکمت، هنر و معرفت یک انسان با یک جامعه که در رفتار و نحوه زندگی و شکل حیات او تجلی نموده و در عمق جان او نفوذ کرده و همه اعمال و کردار او را متأثر از خود می سازد و در واقع، فرهنگ مجموعه بینش ها و گرایش ها و ارزش های یک ملت

^۱ - توبه (۹)، آیه ۲۰

^۲ - بقره (۲)، ۲۶۲

^۳ - تمیمی آمدی، غررالحکم و درر الکلم، ج ۱، ص ۷۶، ح ۱۴۵۸

^۴ - همان، ص ۲۲، ح ۱۵۶

^۵ - واسطی لیشی، عیون الحکم و المواعظ، ص ۳۳، ح ۵۹۳

^۶ - همان، ص ۲۳، ح ۱۹۷

^۷ - تمیمی آمدی، غررالحکم و درر الکلم، ج ۱، ص ۴۹، ح ۹۱۱

^۸ - واسطی لیشی، عیون الحکم . المواعظ، ص ۵۱، ح ۱۳۲۵

است.^۱

۳- عوامل مؤثر در ترویج فرهنگ ایثار

۳-۱- عوامل فردی

یکی از مراتب ایثار، ایثار فردی است و برای اینکه یک فرد بتواند ایثار کند عوامل متعددی دخیل هستند که در برخی از منابع به آنها اشاره شده است:

۳-۱-۱- ایمان

طبق روایتی که از امام علی علیه السلام بیان شد ایثار بالاترین مرتبه ایمان است. کسی که به خدا و روز قیامت ایمان حقیقی دارد و می داند وعده خدا حق است سعی می کند جان و مال خود را برای رضای خداوند انفاق کند.

در جایی دیگر مقام معظم رهبری در مورد اینکه ایمان و ایثار نیرو محرکه فعالیت هاست می فرماید: بعضی خیال می کنند وقتی گفته می شود تکیه به ایمان و ایثار، معنایش این است که، خود را برای فدا شدن آماده کنید، نه، تکیه به ایمان و ایثار معنایش این است که با ایمانی که در دل انسان وجود دارد و با اتکال و اتکابی که به خدا هست همه نیروهای انسان به کار بیفتد. این نیروها می توانند علم و تجربه بیافرینند، تولید کنند و پیچیده ترین صنعت ها را به وجود آورند، همچنان که به وجود آوردند.

ما از اول انقلاب هر جا به ایمان خود تکیه و به احکام اسلام عمل کردیم، پیروز شدیم، چه در جبهه علم، چه در جبهه سیاست، چه در کارهای اقتصادی و چه در کارهای نظامی. آنجایی که شکست خوردیم و پا در گل ماندیم و ضعیف شدیم، وقتی بوده است که از اسلام فاصله گرفته ایم، این را دشمن خوب فهیده است.^۲

۳-۱-۲- صبر

یکی دیگر از عوامل فردی که در ترویج فرهنگ ایثار مؤثر می باشد، صبر است. در روایات آمده که صبر

^۱ - رضایی اصفهانی و جمعی از پژوهشگران، قرآن شناسی، ص ۸۰-۸۱

^۲ - عیوضی، جهاد اقتصادی در اندیشه مقام معظم رهبری، ص ۲۰۱-۲۰۲

۴- نتیجه گیری

در این تحقیق به عوامل فردی، خانوادگی و اجتماعی مؤثر در ترویج فرهنگ ایثار پرداخته شد. در بخش اول عوامل فردی مثل ایمان، صبر، روزه، اعتقاد به ولایت فقیه، آگاهی، مسئولیت پذیری مورد بررسی قرار گرفت که هرکدام از این عوامل می توانند به عنوان زمینه ای بنیادین در ایثار فردی موثر باشند.

در بخش دوم به عوامل خانوادگی مثل تربیت و آموزش فرزندان و روابط والدین با فرزندان اشاره شد. افرادی که دارای ویژگی ها و زمینه های ایثارگری را فرا گرفته باشند با تشکیل خانواده می توانند با تربیت و آموزش صحیح این فرهنگ را به درستی به فرزندان خود منتقل کنند.

بخش سوم عوامل اجتماعی که شامل مسجد، رسانه جمعی، مراکز آموزشی و فرهنگی، انفاق، دفاع مقدس، دیدار از خانواده شهدا می باشد. اجتماع و جامعه متشکل از افرادی با عقاید و سلیقه های مختلف است، حال اگر یک جامعه ای مثل انقلاب اسلامی ایران که برای رسیدن به هدف عالی خود تلاش و فداکاری می کنند، باید زمینه های رشد فرد و جامعه را فراهم سازند تا ارزش ها و فرهنگ های اسلامی مثل ایثار، شهادت، عدالت و ... در بین افراد گسترش یابد.

یکی از این روش ها سیاست های کلی نظام در امور ترویج و تحکیم فرهنگ ایثار و جهاد و ساماندهی امور ایثار گران است که توسط مقام معظم رهبری بیان شد، عبارت است از: ۱- اعتلای ترویج و تحکیم فرهنگ ایثار، جهاد، شهادت و تفکر بسیجی در جامعه و نهادینه ساختن آن در اندیشه، باور، منش و رفتار مردم و مسئولان و مقابله با عوامل بازدارنده و تضعیف کننده آن ۲- تعظیم و تکریم ایثارگران و پاسداری از منزلت و حق عظیم آنان بر مردم و کشور و تبیین نقش برجسته آنان در انقلاب اسلامی و دستاورد های آن و دفاع مقدس و امنیت ملی ۳- بستر سازی، ایجاد و توسعه ظرفیت های لازم در رسانه ها به ویژه صدا و سیما، نظام آموزشی کشور و دستگاه های فرهنگی هنری به منظور تحقق بند های ۱ و ۲ و ترویج اهداف، آرمان ها، وصایا و آثار ایثارگران و ارائه الگو های جهاد، حماسه و فداکاری و معرفی قهرمانان عرصه جهاد و شهادت به جامعه ۴- حمایت از تولید آثار ارزنده ی فرهنگی و هنری در جهت اشاعه فرهنگ ایثار، جهاد و شهادت در جامعه ۵- تحقیق، شناسایی و ترویج مستمر عوامل تقویت کننده فرهنگ جهاد، ایثار و شهادت

و مشارکت دستگاه ها و ارکان نظام و لایه های مختلف اجتماعی در اجرای سیاست های مربوط به ایثارگران ۶- توانمند سازی فردی و جمعی و اهتمام به پرورش استعداد ها و ارتقای سطح علمی، فنی و فرهنگی ایثارگران و فرزندان آنها به منظور نقش آفرینی فعال و مؤثر در عرصه های مختلف و اولویت دادن به استفاده از ایثارگران در بخش های مدیرتی در شرایط مساوی ۷- اولویت دادن به ایثارگران در سیاست گذاری ها و قوانین ۸- ساخت نیاز های واقعی و ارائه خدمات مؤثر به ایثارگران و خانواده آنها در ابعاد مختلف ۹- مناسب سازی بناها و مراکز خدمات عمومی و معابر و ... با وضعیت جسمی جانبازان ۱۰- توسعه مراکز علمی و پژوهشی و اهتمام به تأمین تجهیزات و آموزش ها و مراقبت های لازم برای پیشگیری و درمان و کاهش آسیب های ناشی از جنگ و تهدیدات ۱۱- حمایت قضایی از ایثارگران و خانواده آنها ۱۲- حفظ و ترویج آثار، ارزش ها، حماسه ها و تجارب انقلاب اسلامی و دفاع مقدس با ایجاد، توسعه و نگهداری موزه ها، یادمان ها، نماد ها و نشان های جهاد، مقاومت و ایثار و پاسداشت قداست و منزلت تربت پاک شهیدان و ساماندهی و نگهداری مناسب به آنها به صورت مراکز فرهنگی.^۱

^۱ - خامنه ای، بانک جامع نامه های مقام معظم رهبری،

فهرست منابع

* قرآن کریم

منابع عربی

- ۱- ابن أبی جمهور محمد بن زین الدین، **عوالی اللثالی العزیزه فی الاحادیث الدینیة**، محقق: عراقی مجتبی، ج ۱، قم، دار سید الشهدا للنشر، چاپ اول، ۱۴۰۵ ق
- ۲- ابن شعبه حرانی حسین بن علی ابن ، **تحف العقول**، محقق: غفاری علی اکبر، ج ۱، قم، جامعه مدرسین قم، چاپ دوم، ۱۴۰۴ ق
- ۳- تمیمی آمدی عبدالواحد بن محمد، **غررالحکم و دررالکلم**، محقق: رجایی مهدی، ج ۱، قم دارالکتب اسلامی، چاپ اول، ۱۴۱۰ ق
- ۴- علی بن موسی علیه السلام، **صحیفه امام رضا** علیه السلام، محقق: نجف محمد مهدی، ج ۱، کنگره جهانی امام رضا علیه السلام ، مشهد، چاپ اول، ۱۴۰۶ ق
- ۵- قطب الدین راوندی سعید بن هبه الله، **فقه القرآن**، محقق: الحسینی احمد و مرعشی محمود، ج ۲۱، قم، مکتب آیت الله مرعشی نجفی، چاپ دوم، ۱۴۰۵ ق
- ۶- کلینی محمد بن یعقوب، **کافی**، محقق: غفاری علی اکبر و آخوندی محمد، تهران، دارالکتب اسلامی، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ ق

منابع فارسی

- ۱- احدی امیر کلایی مهدی، **آموختنی هایی از عاشورا**، قم، وفایی، ۱۳۷۶ ش
- ۲- اداره تولیدات فرهنگی آستان قدس رضوی معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی، **فهرست جامع سخنان مقام معظم رهبری**، مشهد، معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی، چاپ اول، ۱۳۹۷ ش
- ۳- خامنه ای علی، **بانک جامع نامه های مقام معظم رهبری**، اصفهان، مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه

اصفهان، ۱۳۹۰ش

۴- رحمانی مهناز، **ترویج فرهنگ ایثار و مقاومت در رسانه ملی**، تهران، مرکز پژوهش های اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۱ش

۵- رضایی اصفهانی محمد علی و جمعی از پژوهشگران، **قرآن شناسی**، قم، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن، ۱۳۹۰ش

۶- رضوی مرتضی، **انسان و علوم انسانی در صحیفه سجادیه**، ج ۶، بی جا، مؤلف، ۱۳۹۲ش

۷- ری شهری محمد، **میزان الحکمة با ترجمه فارسی**، مترجم: شیخی حمید رضا، قم، موسسه دارالحديث، ۱۳۸۶ش

۸- عیوضی غلامحسین، **جهاد اقتصادی در اندیشه مقام معظم رهبری**، قم، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول، ۱۳۹۰

۹- صادقی فدکی جعفر، **سیمای شیعه از دیدگاه اهل بیت علیهم السلام**، قم، مجمع جهانی شیعه شناسی، ۱۳۸۶ش

۱۰- فهیم نیا محمد حسین، **حکمت های جاوید چهارده موضوع تبلیغی از سخنان امام حسین علیه السلام**، قم، مسجد مقدس جمکران، چاپ دوم، ۱۳۸۳ش

۱۱- قرائتی محسن، **اخلاق نظامی و انتظامی**، تهران موسسه فرهنگی درس هایی از قرآن، ۱۳۹۲ش

۱۲- قرائتی محسن، **خمس و زکات**، تهران، مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، چاپ هفتم، ۱۳۸۸ش

۱۳- مراد خانی احمد، **در دامان مهر**، مشهد، انتشارات قدس رضوی، ۱۳۸۸ش

۱۴- هاشمی شاهرودی محمود، **فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام**، قم، دایرة المعارف فقه اسلامی، چاپ اول، ۱۴۲۶ق

۱۵- _____، **فروغ مسجد ۵**، مجموعه سخن رانی ها و مقالات برگزیده چهارمین همایش بین المللی هفته جهانی گروه پژوهش های کاربردی مرکز رسیدگی به امور مساجد و گرامی داشت مسجد، قم

موسسه فرهنگی ثقلین، ۱۳۸۵ش

۱۶- _____، مدیریت عمومی، www.midiryar.ir، اصفهان، مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، ۱۳۹۱ش

۱۷- _____، مقالات مدیر مسئول، www.midiryar.ir، اصفهان، مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، ۱۳۹۱ش

سایت

۱- گل پرست قنبر و شاهنده حبیبه، راهکارهای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه، الزهرا خلخال، ۱۳۹۴/۸/۳
www.alzahra-khalkhal-
kosarblog.ir